

Spółeczna odpowiedzialność klastrow – przyczynek do dyskusji nad etycznym wymiarem strategii struktur klastrowych

Social Responsibility of Clusters – A Contribution to the Discussion
on the Ethical Dimension of Cluster Structure Strategies

Sylwia Guzdek
Katedra Mikroekonomii,
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Polska
guzdeks@uek.krakow.pl
<https://orcid.org/0000-0001-5455-8673>

Abstract: Formalizing cooperation between multiple stakeholder groups – such as academic institutions, industry, the service sector, associations, and other local initiatives – leading to the creation of permanent structures, enables the achievement of unique economic, environmental, and social goals. The diversity of these structures makes it necessary to clarify the differences in their definitions and functioning.

This study presents an analysis of cluster definitions in both narrow and broad terms and outlines the distinctions between the concepts of cluster, cluster initiative, and network of connections. The aim of the paper is to address the following question: Is there a universal approach to corporate social responsibility (CSR) in relation to cluster structures?

To seek an answer to this question, the desk research method was employed. Additionally, an attempt was made to characterize the concept of corporate social responsibility in the context of cluster structures. The analysis led to the conclusion that there is no single universal method for implementing the CSR concept within cluster structures.

Keywords: cluster; cluster initiative; networking; Corporate Social Responsibility (CSR)

Abstrakt: Formalizowanie współpracy pomiędzy wieloma grupami interesariuszy – takimi jak środowiska akademickie, przemysł, sektor usług, stowarzyszenia czy inne inicjatywy lokalne – prowadzące do tworzenia stałych struktur, umożliwia osiągnięcie unikalnych celów ekonomicznych, środowiskowych, a także społecznych. Mnogość tych struktur sprawia,

że konieczne staje się objaśnienie różnic w ich definiowaniu oraz funkcjonowaniu. W opracowaniu dokonano analizy definiowania klastrów w wąskim i szerokim ujęciu, a także przedstawiono różnice pomiędzy pojęciami: klaster, inicjatywa klastrowa oraz sieć powiązań. Celem opracowania jest próba odpowiedzi na pytanie: czy istnieje uniwersalne podejście do społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR – Corporate Social Responsibility) w odniesieniu do struktur klastrowych? W poszukiwaniu odpowiedzi na powyższe pytanie posłużono się metodą *desk research*. Ponadto podjęto próbę scharakteryzowania społecznej odpowiedzialności biznesu w odniesieniu do struktur klastrowych. W wyniku przeprowadzonych rozważań ustalono, iż nie istnieje jedna uniwersalna metoda realizacji koncepcji CSR w strukturach klastrowych.

Słowa kluczowe: klaster; inicjatywy klastrowe; sieci; społeczna odpowiedzialność biznesu (CSR)

I. Istota struktur klastrowych

Definicja klastra. Najbardziej znaną jest definicja klastra wg M. E. Portera (1998, 199), która stanowi, że jest to „geograficzne skupisko wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji (na przykład uniwersytetów, jednostek normalizacyjnych i stowarzyszeń branżowych) w poszczególnych dziedzinach, konkurujących między sobą, ale również współpracujących”.

W początkowych latach rozwoju koncepcji M. E. Portera, angielskie słowo „cluster” było tłumaczone w języku polskim, jako grono, kiść, skupisko przedsiębiorstw albo kluster, a po 2000 roku do stałego użytku weszło sformułowanie „klaster”. W literaturze oraz dokumentach rządowych używa się także terminu „klasteringu”, będącego odpowiednikiem występującego w literaturze angielskojęzycznej pojęcia „clustering”, oznaczającego procesy tworzenia i rozwoju inicjatyw klastrowych w danej gospodarce (Kowalski 2013, 24).

Polityka wspierania klastrów (*cluster-based policy*) przyjęta przez Unię Europejską, OECD, Bank Światowy i rządy poszczególnych krajów ma swoje podwaliny właśnie w badaniach M. E. Portera nad identyfikacją i rozwojem klastrów na poziomie regionalnym w USA z początku lat 90. XX wieku (Lis i Lis 2014, 23).

Prezentowane przez M. E. Portera szerokie podejście w definiowaniu klastrów, stosowane jest także przez innych badaczy problematyki klastrów (tabela 1.). Wedle tego podejścia do struktury klastrowej wlicza się całą rzeszę różnorodnych instytucji, pełniących rolę pomocniczą względem podstawowego obszaru działalności grona. Na gruncie polskim szerokie podejście prezentują w swej definicji M. Gorynia i B. Jankowska, zaliczając do grona przedsiębiorstwa, stowarzyszenia, izby przemysłowo-handlowe, placówki naukowe (schemat 1.).

Jeszcze dalej w swych rozważaniach poszli specjaliści z Cluster Navigators Ltd, którzy do struktury klastrowej zaliczyli także infrastrukturę fizyczną, wykorzystywaną na potrzeby uczestników grona (Lis i Lis 2014, 40–41).

Tabela 1. Szerokie podejście w definiowaniu klastrow

Autor	Definicja
Porter	„Grona są to geograficzne skupiska wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji (...) w poszczególnych dziedzinach, konkurujących między sobą, ale także współpracujących” (2001, 246). „Grono jest to znajdująca się w geograficznym sąsiedztwie grupa przedsiębiorstw i powiązanych z nimi instytucji zajmujących się określoną dziedziną, połączona podobieństwami i wzajemnie się uzupełniająca” (2001, 248). „Klaster jest to grupa bliskich geograficznie wzajemnie powiązanych firm i związanych z nimi instytucji w danej dziedzinie, połączonych podobieństwami i komplementarnością” (2000, 16).
Feser (1998, 26)	„Klaster gospodarczy nie są tylko związanymi (pokrewnymi) i wspierającymi sektorami przemysłu i instytucji, ale raczej związanymi (pokrewnymi) i wspierającymi instytucjami, które są bardziej konkurencyjne ze względu na ich relacje”.
Dijk i Sverrisson (2003, 185)	„Klaster są to stosunkowo gęste sieci przedsiębiorstw i organizacji, których łańcuchy wartości są połączone, ale niekoniecznie przez to, co zwykle rozumiemy pod pojęciem transakcji gospodarczych”.
Gorynia i Jankowska (2008, 100)	„Klaster to grupa przedsiębiorstw i innych podmiotów (stowarzyszenia, izby przemysłowo-handlowe, placówki naukowe itp.), która odznacza się czterema cechami: • bliskość geograficzna lokalizacji; • ponadprzeciętna intensywność różnorodnych związków (relacji) pomiędzy firmami (podmiotami), należącymi do klastra, w porównaniu z firmami (jednostkami) nienależącymi do klastra; • charakter związków między podmiotami wybiegający w znacznym stopniu poza relacje typowo rynkowe (konfrontacyjne, rywalizacyjne); • występowanie korzyści wspólnej lokalizacji i kooperacji w ramach tej grupy firm (zewnętrzne korzyści skali, efekt synergii, pozytywne efekty zewnętrzne, efekt dyfuzji itp.)”.
OECD (2004, 5, 2/0)	„Skupienie na danym obszarze powiązanych ze sobą (pionowo i/lub poziomo) przedsiębiorstw działających w tym samym sektorze (przemysłu lub usług) wraz z powiązanymi z nimi instytucjami”.
European Commission (2003, 9, 16)	„Klaster to grupy niezależnych przedsiębiorstw i powiązanych z nimi instytucji, które: • kooperują i konkurują; • są skoncentrowane geograficznie w jednym lub kilku regionach, chociaż klaster może mieć nawet zakres globalny; • specjalizują się w określonej dziedzinie, są połączone wspólnymi technologiami i umiejętnościami; • obejmują branże nowoczesne (oparte na nauce) lub tradycyjne; • mogą być zinstytucjonalizowane (kiedy posiadają koordynatora) lub niezinstytucjonalizowane”.

Źródło: Lis i Lis 2014, 41–42.

Podsumowując powyższą tabelę można za M. Gorynią i B. Jankowską (2008, 37–38) wskazać cztery elementy wspólne dla każdej definicji klastra (schemat 1), które zostały zdefiniowane przez Cluster Navigators Ltd (Jankowiak 2014, 27–28; Gorynia i Jankowska 2008: 37–38) a więc wspomniane wcześniej: core business, branże wspierające oraz „miękka” i „twarda” infrastruktura.

Schemat 1. Elementy wspólne każdej definicji klastra

branża tworząca jądro klastra (tzw. <i>core business</i>) – największe pod względem potencjału i siły gospodarczej podmioty klastra, które osiągają najwyższe przychody i działają zazwyczaj na rynku międzynarodowym	Elementy wspólne każdej definicji klastra	infrastruktura „miękka” – lokalne uniwersytety, szkoły, jednostki samorządu terytorialnego, agencje rozwoju gospodarczego itd., które muszą wykazać się wysoką jakością działania oraz dobrą, wzajemną współpracą
branże wspierające – są to przedsiębiorstwa najczęściej obsługujące kluczową firmę z klastra, będące dostawcami surowców, części, maszyn, usług finansowych, marketingowych itp., które wykazują wysoki stopień specjalizacji oraz zajmują lokalizację w pobliżu firmy dominującej		infrastruktura „twarda” – drogi, porty, komunikacja kolejowa, telefoniczna, informatyczna itd.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Jankowiak 2014, 27–28; Gorynia i Jankowska 2008, 37–38.

W literaturze zakłada się także wąskie podejście w definiowaniu klastrów (tabela 2.).

Tabela 2. Podejście wąskie w definiowaniu klastra – wybrane definicje

Autor	Definicja
Enright (1992; 1996)	„Zbiór powiązanych ze sobą przedsiębiorstw, reprezentujących ten sam lub zbliżony sektor przemysłu lub usług, położonych na tym samym obszarze (w geograficznej bliskości)” (1992). „Regionalny klaster jest klastrem przemysłowym, w którym firmy członkowskie są w bliskiej odległości od siebie” (1996).
Swann i Prevezer	„Klasy są definiowane jako grupy firm w ramach jednego sektora przemysłu z lokalizacją na jednym obszarze geograficznym” (1996, 1139). „Klaster oznacza dużą grupę firm z sektorów pokrewnych znajdujących się w określonej lokalizacji” (1998, 1).

Padmore i Gibson (1998, 57)	„Koncentracja przedsiębiorstwa na określonym terenie, których sukces gospodarczy jest determinowany przez interakcje zachodzące między nimi, ułatwione geograficzną bliskością”.
Rosenfeld (1996; 1997)	„Geograficznie ograniczona koncentracja współzależnych firm z aktywnymi kanałami dla transakcji handlowych, dialogu i komunikacji, które stoją w obliczu podobnych szans i zagrożeń” (1996). „Klaster jest w bardzo prosty sposób używany do reprezentowania koncentracji przedsiębiorstw, które są zdolne do wytworzenia efektu synergii ze względu na bliskość geograficzną i współzależność, nawet jeśli ich skala zatrudnienia nie jest wyraźna lub znacząca” (1997).
Rabelotti (1995, 30)	„Zgrupowanie skoncentrowanych przestrzennie i wyspecjalizowanych sektorowo przedsiębiorstw (głównie małych i średnich), między którymi występują powiązania, oparte na rynkowej i pozarynkowej wymianie dóbr, informacji i pracowników, które łączy wspólna kultura i pochodzenie społeczne (przekładające się na określony kod zachowań), wspieranych przez sieć publicznych i prywatnych lokalnych instytucji”.
Cooke (2002)	„Geograficzne skupisko firm, pomiędzy którymi występują powiązania poziome i pionowe, firmy te współpracują i konkurują ze sobą w ramach określonego segmentu rynku, korzystają ze wspólnej lokalnej infrastruktury i utożsamiają się z tą samą wizją rozwoju branży i regionu”.
Simmie i Sennett (1999, 51)	„Innowacyjne klastry definiujemy jako dużą liczbę powiązanych firm produkcyjnych i/lub usługowych, posiadających wysoki stopień współpracy, zazwyczaj poprzez łańcuch dostaw oraz działających w tych samych warunkach rynkowych”.
Maskell i Kebir (2005, 1)	„Klastry można zdefiniować jako nielosowe geograficzne aglomeracje firm o podobnych lub blisko uzupełniających się możliwościach wytwórczych”.
DeBresson (1996, 161)	„Innowacyjne klastry nie są zwykle koncentracją niezależnych podmiotów gospodarczych, ale występującymi na poziomie branż sieci wzajemnie powiązanych, kooperujących przedsiębiorstw”.
Roelandt i Hertog (1999, 9)	„Klastry można scharakteryzować jak sieci silnie współzależnych przedsiębiorstw (w tym wyspecjalizowanych dostawców), powiązanych ze sobą w łańcuchu wartości dodanej”.
Steinle i Schiele (2002, 850)	„Klastry są traktowane jako zlokalizowane sektorowe aglomeracje symbiotycznych (żyjące w symbiozie) organizacji, które mogą osiągnąć lepsze wyniki biznesowe dzięki ich interakcjom (<i>club-like</i>)”.

Źródło: Lis i Lis 2014, 43–44.

W wąskim rozumieniu pojęcia klastera podkreśla się geograficzną koncentrację przedsiębiorstw z tych samych lub pokrewnych sektorów gospodarki, natomiast do opisu wykorzystuje się inne koncepcje rozwoju regionalnego – przede wszystkim koncepcję regionalnego systemu innowacji oraz środowiska innowacyjnego (Lis i Lis 2014, 43).

2. Klaster jako element gospodarki regionu

Tworzenie klastrów w danym regionie jest istotnym czynnikiem budowy jego „inteligentnej specjalizacji” (*smart specialisation*). Inteligentna specjalizacja polega na koncentracji rozwoju gospodarki regionalnej w obrębie wybranych sektorów kluczowych, co konsekwentnie umożliwia osiągnięcie przez region przewagi konkurencyjnej (Kowalski 2013). Systemy innowacyjne bazują na bliskości geograficznej, co jest konstytutywnym elementem struktury klastrowej (Weresa, Kowalski i Sieńko-Kułakowska 2017) – tabela 3.

Tabela 3. Cechy klastra sprzyjające otwartej innowacyjności

Cecha klastra	Wpływ na proces innowacji otwartej
Koncentracja wielu podmiotów	• otwarta innowacja wymaga zaangażowania wielu aktorów – firm, ośrodków naukowych, instytucji otoczenia biznesu, instytucji finansowych itp. • różnorodne grono klastrowiczów umożliwia wszechstronne i wieloaspektowe prace nad innowacyjnym projektem • im bardziej liczne grono firm klastrowych, tym intensywniejsza wymiana wiedzy i doświadczeń
Kapitał społeczny	• współpraca w ramach klastra zwiększa zaufanie do partnerów, co przekłada się na otwartość i gotowość dzielenia się swoimi pomysłami z innymi
Efekt skali i synergii	• współpraca w ramach klastra, nad projektem innowacyjnym, umożliwia obniżenie kosztów związanych z badaniami, pracami rozwojowymi, działaniami wdrożeniowymi (produkcja, certyfikacja, marketing, promocja itp.) • klastery pozwala na szybkie i sprawne niwelowanie luk kompetencyjnych, które pojawiają się w procesie innowacji – problemy, z którymi nie radzi sobie jedna firma, może rozwiązać inna • klastrom łatwiej pozyskać finansowanie na innowacyjne projekty, ponieważ ryzyko związane z ich realizacją można rozłożyć na większą liczbę podmiotów

Źródło: Jankowiak 2014, 46–49.

Poprzez wdrażanie przez klastry strategii zrównoważonego rozwoju, która integruje cele ekonomiczne ze społecznymi i ekologicznymi, wzmacnia swoje szanse na włączenie organizacji klastrowych w obszar polityki proekologicznej danego regionu (Markowski 2008: 13–28; Skawińska i Zalewski 2009; Kaźmierski i Kaźmierska 2015: 2144–2150).

Funkcjonowanie klastrów branżowych wywołuje pozytywne skutki dla tworzących je przedsiębiorstw, a poprzez tzw. efekt rozlewania także dla regionu ekonomicznego (Kaźmierski i Kaźmierska 2015, 2144–2150). Ogólne korzyści obecności klastra w regionie mają charakter pośredni i bezpośredni – tabela 4.

Tabela 4. Korzyści wynikające z obecności klastra w regionie

Korzyści bezpośrednie	Korzyści pośrednie
• rozwój kapitału społecznego • rozwój infrastruktury technicznej • rozwój infrastruktury otoczenia biznesu • rozwój specyficznych zasobów regionu • budowanie marki regionu • budowanie regionalnych systemów innowacyjnych • powstanie małych i średnich przedsiębiorstw • przyciąganie bezpośrednich inwestycji zagranicznych	• inicjowanie i wspieranie kapitałów załączkowych • efektywna pomoc publiczna dla przedsiębiorstw (intensyfikacja pomocy regionalnej i horyzontalnej, ograniczenie pomocy indywidualnej i sektorowej) • uczenie się sposobu zarządzania zmianami w sektorze publicznym

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kaźmierski i Kaźmierska 2015, 2144–2150.

Równie ważne, jak wspieranie działań promujących powstawanie klastrów, jest obserwacja negatywnych skutków ich funkcjonowania w regionie (schemat 2), do których można zaliczyć m.in. szkodliwe oddziaływanie na środowisko przyrodnicze (Kaźmierski i Kaźmierska 2015, 2144–2150).

Schemat 2. Negatywne skutki funkcjonowania klastrów w regionie

rezygnacja z inwestycji w regionie przedsiębiorców reprezentujących inne niż klaster branże,	zmowy kartelowe	ograniczenie liczby podmiotów konkurujących w danym sektorze na skutek fuzji i przejęć
bezrobocie strukturalne po rozwiązaniu klastra (wynikające ze ścisłego powiązania lokalnego systemu oświaty ze specjalizacją sektorową zlikwidowanego klastra)	Negatywne skutki funkcjonowania klastrów w regionie	powstanie monokultury gospodarczej w danym regionie
	szkodliwe oddziaływanie na środowisko przyrodnicze	trudności z zarządzaniem, przepływem informacji i koordynacją ekspansywnie rozwijających się klastrów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kaźmierski i Kaźmierska 2015, 2144–2150.

Obserwujemy różne podejścia do CSR w odniesieniu do struktur klastrowych – jedne realizują jej zasady od samego początku ich istnienia, a inne dopiero z czasem (Kaźmierski i Kaźmierska 2015, 2144–2150).

3. Społeczna odpowiedzialność biznesu w ujęciu teoretycznym

Koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu stale ewoluuje, a jej początki rozwoju przypadają na połowę ubiegłego wieku. Obecnie społeczna odpowiedzialność biznesu (Corporate Social Responsibility – skrót: CSR) rozpatrywana jest w kontekście koncepcji trwałego i zrównoważonego rozwoju.

Nie ma jednej uniwersalnej definicji, a każda z nich kładzie nacisk na inny obszar zainteresowań. Przykładowo B. Buczkowski i in. (2016, 15) zaproponowali cytowane poniżej zestawienie wybranych definicji CSR – tabela 5.

Analizując wybrane definicje CSR w tabeli 5. warto zauważyć, że w każdej z nich podkreśla się konieczność pozytywnego wpływu działalności danej

Tabela 5. Wybrane definicje CSR

Autor	Definicja
Światowa Rada Biznesu na rzecz Zrównoważonego Rozwoju	Ciągłe zobowiązanie biznesu do zachowania etycznego oraz przyczyniania się do zrównoważonego rozwoju ekonomicznego poprzez poprawę jakości życia pracowników i ich rodzin, jak również lokalnej społeczności i społeczeństwa jako całości.
Bank Światowy	Zobowiązanie się przedsiębiorstw do przyczyniania się do zrównoważonego rozwoju poprzez pracę z zatrudnionymi, ich rodzinami, społecznością lokalną i społeczeństwem jako całością, w celu podnoszenia jakości życia w sposób, jaki znajdzie pozytywne przełożenie zarówno w biznesie, jak i w rozwoju.
Forum Odpowiedzialnego Biznesu	Efektywna strategia zarządzania, która poprzez prowadzenie dialogu społecznego na poziomie lokalnym, przyczynia się do wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw na poziomie globalnym i jednocześnie kształtowania korzystnych warunków do rozwoju społecznego i ekonomicznego.
Szumniak-Samolej	Strategiczne i holistyczne podejście do zarządzania organizacją, które zakłada: • dobrowolne przestrzeganie zasad etyki; • eliminowanie negatywnego oddziaływania na otoczenie (bliższe i dalsze) przy jednoczesnym maksymalizowaniu pozytywnego; • prowadzenie dialogu z interesariuszami i uwzględnianie ich oczekiwań.
Paliwoda-Matiolańska	Proces zarządzania relacjami z interesariuszami przedsiębiorstwa, który poprzez odpowiadanie na ich możliwe do zidentyfikowania oczekiwania, przyczynia się do wzrostu jego konkurencyjności, zapewniając mu stabilność i trwały rozwój, jednocześnie kształtuje korzystne warunki dla rozwoju ekonomicznego i społecznego, tworząc zarówno wartość społeczną, jak i ekonomiczną.
Rybak	Jest to obowiązek wyboru przez kierownictwo takich decyzji i działań, które przyczyniają się zarówno do dbałości o interes własny (pomnażanie zysku przedsiębiorstwa), jak i do ochrony i pomnażania dobrobytu społecznego.

Źródło: Buczkowski i in. 2016, 15.

firmy na społeczność lokalną, pracowników i ich rodziny, pomnażanie i ochronę dobrobytu społecznego.

Idea CSR jest omawiana w kontekście teorii interesariuszy R. E. Freemana i S. R. Velamuri (2008), wedle której każde przedsiębiorstwo ma konkretne zobowiązania wobec stakeholders (interesariuszy).

W literaturze przedmiotu scharakteryzowano wiele podziałów w/w grup interesariuszy. Przykładowo wedle P. Hąbek (2009, 79), każda firma tworzy swoją specyficzną dla siebie, zmieniającą się w czasie listę grup interesariuszy, z których każda ma inne cele, dążenia i mierniki oceny działalności firmy. Tabela 6. przedstawia przykładowe cele poszczególnych grup zainteresowanych.

Tabela 6. Cele i oczekiwania interesariuszy

Interesariusze	Cel główny	Oczekiwania
Interesariusze substanowujący		
Akcjo- nariusze (właściciele)	Wzrost wartości przedsiębiorstwa	- wzrost wartości firmy - maksymalizacja wartości akcji - pełna i rzetelna informacja - przestrzeganie zasad ładu korporacyjnego - kompetentne organa zarządzające - kształtowanie wizerunku firmy
Pracownicy	Jakość życia i spełnienie zawodowe	- satysfakcjonujące wynagrodzenie - wywiązywanie się ze zobowiązań - pełna i rzetelna informacja - zadowolenie z pracy - możliwość samorozwoju - bezpieczeństwo i higiena pracy - sprawne zarządzanie firmą
Interesariusze kontraktowi		
Kooperanci, dostawcy	Przetrwanie i rozwój	- wiarygodność finansowa partnera - wywiązywanie się ze zobowiązań - opłacalność ekonomiczna - etyka działania - kultura i profesjonalizm działania - współdziałanie - jakość procesu komunikowania
Klienci	Zaspokojenie potrzeb	- cechy produktu - funkcjonalność produktu - zapewnienie jakości produktu - jasna, czytelna i dostępna informacja - atrakcyjny wzór projektu produktu - satysfakcjonujący proces zakupu/obsługi klienta - personifikacja relacji z klientem - pozytywny wizerunek firmy - bezpieczeństwo życia i zdrowia ze strony produktu

Konkurenci	Przestrzeganie zasad rynkowych	• uczciwe zasady konkurencji • przejrzystość i czytelność działań konkurencji • kultura działań biznesowych • etyczne zachowania konkurencji
Instytucje finansowe	Minimalizacja ryzyka	• zyski z tytułu pożyczonego kapitału • wiarygodne wyniki finansowe • wywiązywanie się ze zobowiązań • jawność, rzetelność i kompleksowość informacji • kompetentne organa zarządzające
Interesariusze kontekstowi		
Instytucje rządowe i społeczne	Wzrost gospodarczy, dobrobyt	• przestrzeganie norm prawnych • regulowanie zobowiązań publiczno-prawnych wobec samorządu i państwa • wspieranie działalności społecznej i charytatywnej
Społeczności (lokalne, krajowe, regionalne)	Sprawiedliwość, pewna przyszłość	• tworzenie miejsc pracy • prowadzenie bezpiecznej działalności • ochrona środowiska • współfinansowanie infrastruktury • mecenat i sponsoring imprez kulturalnych, sportowych i naukowych

Źródło: Hąbek 2009, 80–81.

W celu ułatwienia organizacjom realizacji obowiązków społecznych, wynikających z ich profilu działalności, w 2005 roku grupa robocza Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej (w składzie 450 ekspertów, 210 obserwatorów z 99 krajów członkowskich ISO oraz 42 organizacji powiązanych) rozpoczęła prace nad Normą ISO 26000. W 2010 roku opublikowano ISO 26000 *Guidance on social responsibility*¹.

Zgodnie z definicją, zaproponowaną przez Międzynarodową Organizację Normalizacyjną ISO 26000 (2012), społeczna odpowiedzialność jest rozumiana jako „odpowiedzialność organizacji za wpływ podejmowanych przez nią decyzji i działań na społeczeństwo i środowisko, przez przejrzyste i etyczne zachowanie, które:

- przyczynia się do zrównoważonego rozwoju, w tym zdrowia i dobrobytu społeczeństwa,
- uwzględnia oczekiwania interesariuszy (osób lub grup, które są zainteresowane decyzjami lub działaniami organizacji),

¹ W 2012 roku Komitet Techniczny KT 305 ds. Społecznej Odpowiedzialności opublikował polską wersję normy ISO 26000 – PN-ISO 26000. 2012. *Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności*.

- jest zgodne z mającym zastosowanie prawem i spójne z międzynarodowymi normami postępowania,
- jest zintegrowane z działaniami organizacji i praktykowane w jej działaniach podejmowanych w obrębie jej sfery wpływów”.

Wśród licznych badań w literaturze przedmiotu, dotyczących realizacji CSR, powyższe cztery kryteria szczegółowe, wyodrębnione w definicji CSR, stały się podstawą badań empirycznych M. Rojek-Nowosielskiej (2017, 213–224)². Celem badaczki było określenie, w jakim stopniu zaproponowana w normie ISO 26000 definicja CSR jest realizowana przez przedsiębiorstwa w Polsce. W świetle wyników przeprowadzonych badań trudno o jednoznaczną odpowiedź. W największym stopniu realizowane było kryterium zgodności z obowiązującym prawem. Najniższym stopniem realizacji charakteryzowało się kryterium oczekiwań interesariuszy.

Konkludując, jak podkreślają B. Buczkowski i in. (2016, 40) „koncepcja społecznej odpowiedzialności działa na styku dwóch sfer: biznesu i społeczeństwa. Oznacza to, że przedsiębiorstwa na etapie budowania swojej strategii funkcjonowania i rozwoju uwzględniają interesy pracowników, środowiska przyrodniczego oraz innych grup interesariuszy, z którymi nawiązują relacje. Poziom zaangażowania w realizację tej koncepcji może być różny, zależy bowiem od możliwości finansowych oraz przyjętych założeń, niemniej konsekwentne i efektywne jej wdrażanie może przynieść firmie wymierne korzyści. W odpowiedzi na potrzeby praktyki koncepcja CSR systematycznie się rozwija i cieszy się coraz szerszym zainteresowaniem organizacji w skali całego świata, co nie stoi w sprzeczności z często jej bardzo lokalnym wymiarem”.

3. CSR w klastrach

W dokumencie Komisji Europejskiej z 2006 roku zatytułowanym *Opportunity and responsibility: How to help more small businesses to integrate social and environmental issues into what they do*³, zaprezentowano po raz pierwszy koncepcję CSR w odniesieniu do struktur klastrowych.

² Jak podkreśla autorka badań, jedną z przyczyn wyboru tej normy jako dokumentu podstawy do analizy definicji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, była międzynarodowość normy, przejawiająca się w jej ogólnej dostępności dla każdego zainteresowanego podmiotu oraz rekomendowanie przez Komisję Europejską przedsiębiorstwom tej normy, jako jednego z trzech kluczowych dokumentów podczas wdrażania społecznej odpowiedzialności. Szczegółowy opis metodyki badawczej znajduje się w: Rojek-Nowosielska 2014.

³ <https://www.csrinfo.org/opportunity-and-responsibility-how-help-more-small-businesses-integrate-social-and-environmental-issues-into-what-they/>.

Jak wspomniano wcześniej, obserwujemy różne podejścia do CSR w odniesieniu do struktur klastrowych – jedne realizują jej zasady od samego początku ich istnienia, a inne dopiero później⁴. Inicjatorem tychże działań jest przede wszystkim koordynator klastra, a także instytucje np. takie jak PARP⁵.

Jak wskazują A. Zaleśna i A. Predygiel (2021, 25–46), MSP działające w klastrach wymagają sieciowego podejścia do CSR, co oznacza, że „wszyscy lokalni aktorzy (publiczni i prywatni, biznesowi i niebiznesowi) są stymulowani do współpracy w celu zarządzania odpowiedzialnością całego systemu produkcyjnego wobec pracowników klastra, lokalnej społeczności, klientów, środowiska itp.” (Battaglia i in. 2006, 2). A więc cechą CSR w klastrze jest wspólne działanie na rzecz interesariuszy w celu rozwiązywania problemów społecznych i ekologicznych. Przykłady dobrych praktyk CSR w klastrach przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Wybrane dobre praktyki CSR w klastrach

Klaster	Działanie w ramach CSR	Źródło
Klaster SIFooD (Science and Innovation Food District) we Włoszech	Klaster utworzony w celu zapobiegania marnowaniu żywności w łańcuchu dostaw.	Alberti i Belfanti (2019, 39)
Klaster Friesland Campina w Holandii	Pomoc udzielana interesariuszom za granicą; klaster pomaga rolnikom w Azji i Afryce zwiększać dochody i rozwijać kompetencje w zakresie dostarczania społeczeństwu bezpiecznych produktów.	Remmé (2015, 117)
Holenderski klaster technologii wodnych WaterCampus Leeuwarden	Członkowie klastra są odpowiedzialni za dostarczanie rozwiązań, mających na celu zmniejszenie zużycia wody w przemyśle i produkcję czystej energii.	European Commission (2019, 49)
Fiński klaster środowiskowy	Idea dostrzegania negatywnych konsekwencji prowadzenia działalności gospodarczej w danym regionie; klaster powstał w wyniku rozpoznania problemów, związanych z zanieczyszczeniami powodowanymi przez lokalne zakłady produkcyjne w przemyśle metalurgicznym, chemicznym i energetycznym.	Porter (1998, 84)
Klaster kotłowy w Pleszewie (Polska)	W odpowiedzi na określone w dyrektywach UE zachęty dla przedsiębiorców klastrów do poszukiwania innowacyjnych rozwiązań i wprowadzania innowacji produktowych – przedsiębiorcy, we współpracy z ośrodkiem badawczym, opracowali jedno z najbardziej przyjaznych dla środowiska kotłów grzewczych w kraju.	Weltzien i Shankar (2011, 187)

⁴ Zob. analiza innowacyjnego klastra Green Cars, założonego w Warszawie w 2007 roku na potrzeby rynku samochodów z napędem elektrycznym – Gontar i Gontar 2014, 73-84.

⁵ Zob. przykładowo: Piotrowski i in. 2014.

Klaster Side w Polsce	Działania edukacyjne firm klastrowych na temat produktów ekologicznych prowadzą do wzrostu świadomości społecznej i pozyskiwania nowych klientów; działania edukacyjne klastra na temat ekologicznego budownictwa drewnianego przyczyniają się do kształtowania pozytywnych postaw wśród potencjalnych klientów.	Cieślak (2015)
-----------------------	--	----------------

Źródło: opracowanie własne na podstawie Zaleśna i Predygier 2021, 25–46.

Pogłębione badania pozwoliły A. Zaleśnej i A. Predygier wyodrębnić korzyści oraz bariery we wdrażaniu działań CSR przez klastry. Czynniki wspierające i hamujące wdrażanie CSR w klastrach zaprezentowały w odniesieniu do trzech poziomów, tj. makro (relacja między klastrem a społeczeństwem), mezo (relacje wewnątrz klastra) i mikro (poszczególni członkowie, głównie MSP) – tabela 8. i 9.

Tabela 8. Korzyści z podejmowania działań CSR według klastrow

Poziom analizy	Opis
Poziom makro	Rozwijanie wspólnego wizerunku marki. Zwiększona siła negocjacyjna na arenie międzynarodowej. Zwiększone zaufanie lokalnej społeczności do klastra (licencja na działalność). Rozwiązywanie problemów społecznych. Zaufanie inwestorów do klastra. Inkubator biznesu (w tym ekoprzedsiębiorczość).
Poziom mezo	Wspólna wizja, wartości i cele klastra. Konsensus w sprawie CSR w ramach klastra. Wspólne inicjatywy, które są finansowo korzystne dla członków klastra (MŚP). Konsorcja badawcze mające na celu poprawę oferty produktowej.
Poziom mikro	Poszerzenie asortymentu oferowanych produktów/usług. Większa świadomość wśród przedsiębiorców w zakresie odpowiedzialnego biznesu. Wartości właścicieli/kierowników firm, rola opiekuna.

Źródło: Zaleśna i Predygier 2021, 33.

Analizując dobre praktyki we wdrażaniu CSR w klastrach, jak i czynniki wspierające CSR w klastrach, warto podkreślić jeden bardzo istotny, jakim jest zaufanie do klastra nie tylko ze strony inwestorów, ale także społeczności lokalnej.

Jak podkreślają A. Zaleśna i A. Predygier (2021, 37), zakłada się że członkowie klastra będą chętni do działań CSR, jednak postawy menedżerów/właścicieli wobec koncepcji CSR bywają różne (Carrigan i in. 2017).

Tabela 9. Bariery i przeszkody we wdrażaniu koncepcji CSR w klastrze

Poziom analizy	Opis
Poziom makro	Niski poziom konsumpcjonizmu etycznego. Priorytet nadawany czynnikom ekonomicznym. Brak współpracy lub niewystarczająca współpraca dominujących interesariuszy w rozwiązywaniu problemów społecznych.
Poziom mezo	Brak wizji i strategii rozwoju klastra. Brak zaangażowania koordynatora klastra. Brak zrozumienia koncepcji CSR wśród członków klastra. Problem pasożytnictwa. Brak zaufania między członkami klastra i brak zaufania do samej idei klastra.
Poziom mikro	Brak zauważalnego związku między CSR a prowadzoną działalnością. Niechęć wobec CSR.

Źródło: Zaleśna i Predyger 2021, 37.

Wśród barier, dotyczących wdrażania CSR w klastrach, podkreśla się np. brak zaufania nie tylko między członkami, ale także do potencjalnej inicjatywy klastrowej, ponieważ nie wszyscy są przekonani do idei klastrowania. Wyniki badań Dyby (2017, 49) pokazują, że mniej niż 1% przedsiębiorców z branży meblarskiej tworzy klastery, co utrudnia podjęcie inicjatywy tworzenia zrównoważonego łańcucha dostaw. Badanie przeprowadzone przez PARP (2018, 25) wśród istniejących klastrów pokazuje, że zazwyczaj wdrażane są nie więcej niż dwa etapy łańcucha wartości, tj. dystrybucja i marketing, zdecydowanie rzadziej zaopatrzenia i produkcji. Co oznacza, że nie jest możliwe stworzenie ekologicznego i odpowiedzialnego łańcucha dostaw w każdym klastrze.

Podsumowanie

Podsumowując przegląd literatury, dotyczący CSR w klastrach, należy uznać, że nie ma jednej uniwersalnej metody jej realizacji, ponieważ każdy klastery jest inny, ma innych interesariuszy i inaczej definiuje społeczną odpowiedzialność. Poszczególne czynniki wspierające i utrudniające wspomniane działania, analizowane w odniesieniu do trzech poziomów, tj. makro (relacje między klastrem a społeczeństwem), mezo (relacje wewnątrz klastra) i mikro (poszczególni członkowie, głównie MSP). Wśród analizowanych czynników na szczególną uwagę zasługuje problem „pasażera na gapę” (czynnik mezo), gdzie nie każdy członek klastra chce realizować koncepcję CSR, co wynika z postaw właścicieli przedsiębiorstw (czynnik mikro). Zagadnienie CSR w klastrach jest stosunkowo nowym przedmiotem zintegrowania badaczy, a więc wskazany powyżej

problem, jak i szereg innych wynikających, np. z przeciążenia klastrów, postaw koordynatorów klastrów wobec CSR, wymaga dalszych pogłębionych badań.

BIBLIOGRAFIA

- Alberti, Fernando G. i Federica Belfanti. 2019. „Creating shared value and clusters. The case of an Italian cluster initiative in food waste prevention”. *Competitiveness Review*, 29(1): 39–60.
- Battaglia, Massimo i in. 2006. *A „cluster” approach for the promotion of CSR among SMEs*. EABIS/CBS International Conference, The Social Responsibility of Small and Medium Sized Enterprises. Integration of CSR into SMEs Business Practices, Copenhagen Business School, Copenhagen, 26.10.2006: 2.
- Buczkowski, Bogdan i in. 2016. *Społeczna odpowiedzialność biznesu. Studia przypadku firm międzynarodowych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Carrigan, Marylyn i in. 2017. „The Fine Jewellery Industry: Corporate Responsibility Challenges and Institutional Forces Facing SMEs”. *Journal of Business Ethics*, 143: 681–699.
- Cieślak, Edyta. 2015. „Rozwój klastra od inicjatywy do fazy wzrostu na przykładzie klastra SIDE-CLUSTER”. *Ekonomia XXI Wieku*, 2: 40–54.
- Commission-Enterprise Directorate General. 2003. *Final report of the expert group on enterprise clusters and networks*. Bruksela.
- Cooke, Philip. 2002. „Knowledge economies: Clusters, learning and cooperative advantage”. London: Routledge. Cytat w: Gorynia, Marian i Barbara Jankowska. 2008. *Klasy a międzynarodowa konkurencyjność i internacjonalizacja przedsiębiorstwa*. Warszawa: Difin, 35.
- DeBresson, Christian. 1996. „Why innovative activities cluster. W: *Economic Interdependence and Innovative Activity: An Input-Output Analysis*, red. Christian DeBresson, 149–164. UK: Edward Elgar Cheltenham.
- Dijk van, M. P. V. i Á. Sverrisson. 2003. „Enterprise clusters in developing countries: mechanisms of transition and stagnation. *Entrepreneurship & Regional Development*, 15(3): 183–206.
- Dyba, Wojciech. 2017. „Klasy meblarskie na tle struktury przestrzennej przemysłu meblarskiego w Polsce”. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 31(1): 38–51.
- Enright, Michael. 1996. „Regional Clusters and Economic Development: A Research Agenda”. W: *Business Networks: Prospects for Regional Development*, red. Udo H. Staber, Norbert V. Schaefer i Basu Dev Sharma, 190–213. Berlin: Walter de Gruyter.
- Enright, Michael. 1992. „Why Local Clusters Are the Way to Win the Game”. *World Link*, 5: 24–25.
- European Commission. 2019. *European Panorama of Clusters and Industrial Change 2019*. Emerging industries: Driving strength in 10 cross-sectoral industries. https://ec.europa.eu/growth/content/trends-european-clusters-results-2019-european-panorama-trends-and-priority-sectors-reports_enEuropean.
- Feser, Edward. 1998. „Old and new theories of industry clusters”. W: *Clusters and Regional Specialisation: On Geography, Technology, and Networks*, red. Michael Steiner, 18–40. London: Pion.
- Freeman, R. E. i S. R. Velamuri. 2008. „A new approach to CSR: Company Stakeholder Responsibility”. W: *Corporate Social Responsibility. Responsibility. Reconciling Aspiration with Application*, red. A. Kakabadse i M. Morising. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gontar, B. i Z. H. Gontar. 2014. „Potencjał ekonomiczny społecznej odpowiedzialności klastrów innowacyjnych”. *Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, No. 253: 73–84.
- Gorynia, Marian i Barbara Jankowska. 2008, *Klasy a międzynarodowa konkurencyjność i internacjonalizacja przedsiębiorstwa*. Warszawa: Difin.

- Hąbek, P. 2009, „Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw jako koncepcja firmy zorientowanej na interesariuszy”. *Kwartalnik naukowy Organizacja i zarządzanie*, 2(6):79.
- Jankowiak, A. H. 2014a. „Wpływ klastrów na konkurencyjność i innowacyjność regionów. W: *Klasy jako nośnik innowacyjności przedsiębiorstw i regionów. Czy doświadczenia azjatyckie można wykorzystać w warunkach gospodarki polskiej?*, red. B. Drelich-Skulska, A. H. Jankowiak i S. Mazurek, 46–49. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Jankowiak, A. H. 2014b. „Klasy jako nośnik innowacyjności – ujęcie teoretyczne”. W: *Klasy jako nośnik innowacyjności przedsiębiorstw i regionów. Czy doświadczenia azjatyckie można wykorzystać w warunkach gospodarki polskiej?*, red. B. Drelich-Skulska, A.H. Jankowiak i S. Mazurek, 27–28. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Kaźmierski, J. i S. Kaźmierska. 2015. „Klasy jako potencjał rozwojowy regionu”. *Logistyka*, 3: 2144–2150.
- Kowalski, Arkadiusz. 2013. *Znaczenie klastrów dla innowacyjności gospodarki w Polsce*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Lis, Anna M. i Adrian Lis. 2014. *Zarządzanie kapitałami w klastrach. Kapitał społeczny, kulturowy, ekonomiczny i symboliczny w strukturach klastrów*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Markowski, Tadeusz. 2008. „Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego i regionalnego”. W: *Gospodarka regionalna i lokalna*, red. Zbigniew Strzelecki, 13–28. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Maskell, P. i L. Kebir. 2005. *What Qualifies as a Cluster Theory?* DRUID Working Paper No 05-09: 1.
- OECD. 2004. *Clusters in Transition Economies (draft)*. OECD LEED Programme. Paryż.
- Padmore, T. i H. Gibson. 1998. „Modeling regional innovation and competitiveness”. W: *Local and Regional Systems of Innovation*, red. J. de la Mothe i G. Paquet, 57. Boston – Dordrecht – London: Kluwer Academic Publishers.
- PARP. 2018. *Benchmarking klastrów w Polsce – edycja 2018*. Raport ogólny. Warszawa.
- Piotrowski, Maciej i in. 2014. „Analiza wybranych źródeł informacji oraz opracowanie dobrych praktyk, propozycji standardów zarządzania klastrem i wskaźników spełnienia standardów oraz instrukcji stosowania standardów. Część diagnostyczna. Warszawa: PARP.
- PN-ISO 26000. 2012. *Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności*. Warszawa: Polski Komitet Normalizacyjny.
- Porter, Michael E. 1998. *On competition*. Boston: Harvard Business School.
- Porter, Michael E. 2000. „Location, Competition and Economic Development: Local Clusters in the Global Economy”. *Economic Development Quarterly*, 14(1): 15–31.
- Porter, Michael E. 2001. *Porter o konkurencji*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Rabelotti, R. 1995. „Is There an Industrial District Model? Footwear Districts in Italy and Mexico Compared”. *World Development*, 23(1): 29–41.
- Remmé, Jopp H. M. 2015. „Corporate Social Responsibility in the Netherlands. W: *Corporate Social Responsibility in Europe. CSR, Sustainability, Ethics & Governance*, red. Samuel O. Idowu i in. Cham, Switzerland: Springer.
- Roelandt, Theo J.A. i Pim den Hertog. 1999. „Cluster Analysis and Cluster-Based Policy Making in OECD Countries: An Introduction to the Theme. W: *Boosting Innovation: The Cluster Approach*, 9–23. Paris: OECD.
- Rojek-Nowosielska, Magdalena. 2014. „Corporate social responsibility level – theoretical approach”. *Management*, 18(1).
- Rojek-Nowosielska, Magdalena. 2017. „Definicja CSR według normy ISO 26000 a praktyka gospodarcza”. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, 79.3: 213–224.
- Rosenfeld, Stuart A. 1996. *Overachievers: Business Clusters That Work, Prospects for Regional Development*. Chapel Hill, NC: Regional Technology Strategies.

- Rosenfeld, Stuart A. 1997. „Bringing business clusters into the mainstream of economic development. *European Planning Studies*, 5(1): 3–23.
- Simmie, J. i J. Sennett. 1999. „Innovation in the London Metropolitan Region, Ch 4”. W: Hart, D., J. Simmie, P. Wood i J. Sennett. *Inovative Clusters and Competitive Cities in the UK and Europe*. Oxford Brookes School of Planning Working Paper, 51. Cytat za: Martin R. i P. Sunley. „Deconstructing clusters: chaotic concept or policy panacea?”. *Journal of Economic Geography*, 3(1): 5–35.
- Skawińska, Eulalia i Romuald I. Zalewski. 2009. *Klasy biznesowe w rozwoju konkurencyjności i innowacyjności regionów. Świat – Europa – Polska*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Steinle, C. i H. Schiele. 2002. „When do industries cluster?: A proposal on how to assess an industry’s propensity to concentrate at a single region or nation”. *Research Policy*, 31 (6): 849–858.
- Swann, P. i M. Prevezer. 1996. „A comparison of the dynamics of industrial clustering in computing and biotechnology”. *Research Policy*, 25(7): 1139–1157.
- Weltzien Høivik von, Heidi i Deepthi Shankar. 2011. „How Can SMEs in a Cluster Respond to Global Demands for Corporate Responsibility?”. *Journal of Business Ethics*, 101: 175–195.
- Weresa, Marzena, Arkadiusz M. Kowalski i Emilia B. Sieńko-Kułakowska. 2017. *Rozwój klastrów i metody ewaluacji*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Zaleśna, Aleksandra i Agnieszka Predygier. 2021. „CSR in Clusters: Cluster Social Responsibility”. *Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics*, 3(307): 25–46.

SYLWIA GUZDEK – mgr finansów i bankowości, podyplomowe studia rachunkowości, asystent w Katedrze Mikroekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Zainteresowania badawcze: gospodarka obiegu zamkniętego, klastering, dydaktyka akademicka, solidaryzm społeczny.